कञ्चनरुप नगरपालिकामा सामुदायिक क्याम्पसको शिक्षा र गुणस्तर: एक तुलनात्मक अध्ययन

लक्ष्मी आर्याल *

१. परिचय र पृष्ठभूमि

नेपालको मधेश प्रदेश अन्तर्गत पर्ने सप्तरी जिल्ला शैक्षिक दृष्टिकोणले सधैं नै सक्रिय रहेको छ। यो जिल्लामा उच्च शिक्षाको मुख्य आधार त्रिभुवन विश्वविद्यालय (टीयू), पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय (पीयू) र राजर्षि जनक विश्वविद्यालय (आरजेयू) बाट सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसहरू रहेका छन्। यहाँ शिक्षा प्रदान गर्ने संस्थाहरू मुख्यतया दुई वर्गमा विभाजित छन्: सामुदायिक क्याम्पस (समुदायद्वारा सञ्चालित, गैर-नाफामूलक सेवा उन्मुख) र निजी क्याम्पस (नाफामूलक, व्यावसायिक उद्देश्यले सञ्चालित)। हालका वर्षहरूमा सामुदायिक क्याम्पसहरूको सङ्ख्या बढे पनि विद्यार्थीहरूको रुझान निजी क्याम्पसतर्फ बढ्दै गएको देखिन्छ। यो परिवर्तनले सामुदायिक शिक्षण संस्थाहरूको अस्तित्व, गुणस्तर र सामाजिक भूमिका सम्बन्धी गम्भीर प्रश्नहरू खडा गरेको छ।

यो अध्ययनले सामुदायिक क्याम्पसहरूमा आइपरेका संरचनात्मक, वित्तीय र शैक्षिक समस्याहरू पहिचान गर्ने, निजी क्याम्पसहरूको तुलनामा तिनको सामर्थ्य र कमजोरीहरू बुझ्ने र भविष्यमा सामुदायिक शिक्षण संस्थाहरूको गुणस्तर सुधार गर्न सम्भावित नीतिगत र व्यवहारिक उपायहरू सुझाव दिने कोशिश गरेको छ।

२. अनुसन्धानका उद्देश्यहरू

यो शोध प्रतिवेदनका प्रमुख उद्देश्यहरूलाई बुँदागत रूपमा यसरी प्रस्तुत गरिएको छ:

- सप्तरी जिल्लाका सामुदायिक क्याम्पसहरूको वर्तमान अवस्थाको चित्रण गर्ने: जिल्लामा कति सामुदायिक क्याम्पसहरू छन्, तिनको भौगोलिक वितरण, सञ्चालन मोडल र सञ्चालन गरिँदै आएका शैक्षिक कार्यक्रमहरूको जानकारी दिने।
- शैक्षिक गुणस्तरको मूल्याङ्कन गर्ने: शिक्षकहरूको योग्यता र नियमितता, अध्यापन विधि, भौतिक पूर्वाधार (प्रयोगशाला, पुस्तकालय, कम्प्युटर ल्याब) र विद्यार्थीहरूको परीक्षा परिणामको आधारमा गुणस्तरको विश्लेषण गर्ने।
- सामुदायिक र निजी क्याम्पस बीचको व्यापक तुलना गर्ने: शुल्क संरचना, शैक्षिक सुविधा, पाठ्यक्रमको विविधता, प्रशासनिक प्रबन्धन, र रोजगारीको अवसरका आधारमा दुई फरक प्रकृतिका शिक्षण संस्थाको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने।
- सामुदायिक क्याम्पसहरूमा विद्यार्थीको आकर्षण घट्नुका मूल कारणहरू पत्ता लगाउने: विद्यार्थीको सङ्ख्या किन घट्दै छ र विद्यार्थीहरू निजी कलेजतर्फ किन आकर्षित भइरहेका छन् भन्ने विषयमा गहन अध्ययन गर्ने।
- गुणस्तर सुधारका लागि व्यावहारिक सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने: क्याम्पसको शैक्षिक गुणस्तर सुधार्न, भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न र दीर्घकालीन वित्तीय स्थिरता कायम गर्न ठोस र कार्यान्वयनयोग्य सिफारिसहरू दिने।

३. समस्या कथन / अनुसन्धान प्रश्न

सामुदायिक क्याम्पसहरूले हाल धेरै जटिल समस्याहरूको सामना गरिरहेका छन्, जसले तिनको सामाजिक उद्देश्य र सञ्चालनलाई संकटमा पारेको छ। मुख्य समस्याहरू निम्न छन्:

- पाठ्यक्रमको सीमितता र अप्रासंगिकता: धेरैजसो सामुदायिक क्याम्पसहरू, जस्तै रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पस, मा बी.बी.एस. (BBS) जस्ता एक वा दुईवटा परम्परागत कार्यक्रम मात्र उपलब्ध छन्। यसले गर्दा अन्य विषय, विशेष गरी बजारमा माग भएका रोजगारीमुखी प्राविधिक विषय पढ्न चाहने विद्यार्थीहरू बाहिर जान बाध्य छन्।
- शैक्षिक गुणस्तर र नियमितताको अभाव: शिक्षकहरू योग्य भए तापनि कक्षाको नियमितता, अद्यावधिक शिक्षण सामग्री, प्रयोगात्मक शिक्षण र व्यावहारिक प्रशिक्षणको कमी देखिन्छ। पूर्वाधारमा पनि धेरै कमी छन्।

- निजी क्षेत्रको प्रबल प्रतिस्पर्धा: निजी क्याम्पसहरूले आधुनिक भवन, राम्रो मार्केटिङ, विविध पाठ्यक्रम र रोजगारी आश्वासनका कारण विद्यार्थीहरूलाई तानिरहेका छन्, जसले सामुदायिक क्याम्पसको अस्तित्वलाई नै संकटमा पारेको छ।
- कम उत्तीर्ण दर र खराब नतिजा: सामुदायिक क्याम्पसहरूको नतिजा औसतमा ४०% देखि ७०% को बीचमा मात्र सीमित हुनु अर्को ठूलो चुनौती हो, जसले विद्यार्थीहरूको आकर्षणमा ऋणात्मक असर पार्छ।
- गम्भीर वित्तीय संकट: सरकारी अनुदान अपर्याप्त, शुल्क सस्तो र आयका अन्य स्रोत नभएकोले संस्थागत विकास, सुविधा विस्तार र शिक्षकलाई आकर्षक भत्ता दिन असमर्थता।
- यी समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न निम्न अनुसन्धान प्रश्नहरू उठाइएका छन्:
- सप्तरी जिल्लामा सामुदायिक र निजी क्याम्पसहरूको वर्तमान सङ्ख्यात्मक र गुणात्मक अवस्था के छ?
- दुवै प्रकारका क्याम्पसहरूको शैक्षिक गुणस्तरलाई निर्धारण गर्ने मुख्य कारकहरू के-के हुन् र तिनमा कस्तो अन्तर छ?
- सामुदायिक क्याम्पसहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्या घट्नु र निजी क्याम्पसतर्फ झुकाव बढ्नुको मुख्य कारणहरू के हुन्?
- सामुदायिक क्याम्पसहरूको गुणस्तर र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता सुधार गर्न के-के व्यावहारिक उपायहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ?

४. सन्दर्भ सामग्री अध्ययन

अनुसन्धानको क्रममा विभिन्न आधिकारिक स्रोतहरूको अध्ययन गरिएको छ:

- त्रिविको आधिकारिक दस्तावेजहरू: त्रिभुवन विश्वविद्यालयको २०२५ को सूची अनुसार सप्तरीमा करिब १० वटा सामुदायिक क्याम्पसहरू सूचीकृत छन्। यी दस्तावेजहरूबाट सम्बद्धता प्रक्रिया, न्यूनतम मापदण्ड र कार्यक्रम स्वीकृतिको जानकारी प्राप्त भयो।
- एडुसञ्जान र कलेजएनपी: यी शैक्षिक पोर्टलहरूबाट क्याम्पसहरूको भर्ना प्रक्रिया, उपलब्ध कोर्सहरू, शुल्क संरचना, सुविधा र विद्यार्थीहरूको प्रतिक्रिया तथा रेटिङका बारेमा अद्यावधिक जानकारी लिइएको छ।
- विकिपिडिया: सप्तरी जिल्लाको साक्षरता दर, जनसङ्ख्या, उच्च शिक्षाको ऐतिहासिक विकासक्रम र शैक्षिक ढाँचाबारे सामान्य तथ्यहरू लिइएको छ।
- क्याम्पसको वेबसाइट: रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पस (www.roopnagarcampus.edu.np) लगायत अन्य क्याम्पसहरूको आधिकारिक वेबसाइटबाट क्याम्पसको स्थापना, उद्देश्य, हालको गतिविधि, शिक्षक समूह र पाठ्यक्रमबारे तथ्याङ्क लिइएको छ।
- राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ को समीक्षा: नीतिमा सामुदायिक शिक्षा, गुणस्तर आश्वासन र वित्तपोषणसम्बन्धी प्रावधानहरूको अध्ययन गरिएको छ।

५. अनुसन्धान विधि

यो अनुसन्धान मुख्यतया वर्णनात्मक (Descriptive) र तुलनात्मक (Comparative) विधिमा आधारित छ।

- तथ्याङ्कको स्रोत: यसमा प्रमुख रूपमा द्वितीयक स्रोतहरू (Secondary Sources) जस्तै अनलाइन डेटाबेस, कलेजका ब्रोसरहरू, विश्वविद्यालयका प्रतिवेदनहरू, सरकारी तथ्याङ्क प्रकाशनहरूको प्रयोग गरिएको छ।
- स्थलगत् अध्ययन (Field Observation): कञ्चनरुप नगरपालिका र राजविराजका केही चुनिन्दा सामुदायिक र निजी क्याम्पसहरूको स्थलगत अवलोकन (भवन, कक्षा, पुस्तकालय, प्रयोगशाला) र सामान्य छलफलबाट प्राप्त गुणात्मक सूचनाहरूलाई समावेश गरिएको छ।
- तुलनात्मक विश्लेषण: सामुदायिक र निजी क्याम्पसहरूका विशेषताहरूलाई विभिन्न सूचक (Indicators) जस्तै शुल्क, नतिजा, भौतिक पूर्वाधार, पाठ्यक्रम विविधता, विद्यार्थी सङ्ख्या र रोजगारी सम्भावनाका आधारमा गहन तुलना गरिएको छ।

६. जानकारी, तथ्याङ्क, सूचना सङ्कलन

सप्तरी जिल्लामा उच्च शिक्षाको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा, यहाँका शिक्षण संस्थाहरूलाई दुई मुख्य भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ:

सामुदायिक क्याम्पसहरूको सूची

- महेन्द्र बिन्देश्वरी बहुमुखी क्याम्पस
- गोबर्धन जनता क्याम्पस
- चन्द्र शत्रुघ्न क्याम्पस
- बुद्धिलाल विद्या मुनार क्याम्पस
- राजविराज मोडेल क्याम्पस
- नेशनल पिपुल्स कलेज

निजी क्याम्पसहरूको विवरण:

जिल्लामा ८ देखि १० वटा मुख्य निजी क्याम्पसहरू छन्, जो विशेष गरी राजविराज र कञ्चनरूपमा केन्द्रित छन्। क्यालिबर इन्टरनेशनल कलेज, सप्तरिषि मल्टिपल क्याम्पस, अन्नपूर्ण मल्टिपल क्याम्पस, मिसन कलेज र ड्रिम इन्टरनेशनल कलेज यसका प्रमुख उदाहरण हुन्। यी क्याम्पसहरू मुख्यतया पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय (पीयू) र राजर्षि जनक विश्वविद्यालय (आरजेयू) सँग सम्बन्धित छन् र BBA, BHM, BCA, BEd, BPH, +२ (साइन्स, म्यानेजमेन्ट, ल) जस्ता बजारमुखी रोजगारीमूखी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्छन्।

७. जानकारी, तथ्याङ्क, सूचना प्रस्तुति (Data Presentation)

तलका तालिकाहरूले सङ्कलित तथ्याङ्कलाई स्पष्ट र संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गर्दछन्:

तालिका १: सप्तरीका प्रमुख सामुदायिक क्याम्पसहरूको तुलनात्मक विवरण

क्याम्पसको नाम	स्थान	मुख्य कार्यक्रम	वार्षिक शुल्क (अनुमानित)	विद्यार्थी आकर्षण (अनुमानित)
रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पस	कञ्चनरुप	BBS	रु. १५,००० - १६,०००	मध्यम
महेन्द्र बिन्देश्वरी बहुमुखी क्याम्पस	राजविराज	BA, BBS, BSc, LLB, BIT, MA, MBS	रु. १५,००० - ३०,०००	उच्च
गोबर्धन जनता क्याम्पस	फत्तेपुर	BA, BBS, BEd	रु. १०,००० - २०,०००	मध्यम
चन्द्र शत्रुघ्न क्याम्पस	बोदेबरसाईन	BA, BBS	रु. १०,००० - १५,०००	औसत
बुद्धिलाल विद्या मुनार क्याम्पस	भगवतपुर	BA, BBS	रु. १०,००० - १५,०००	औसत
राजविराज मोडेल	राजविराज	BBS, BEd	रु. १०,००० -	औसत

क्याम्पसको नाम	स्थान	मुख्य कार्यक्रम	वार्षिक शुल्क (अनुमानित)	विद्यार्थी आकर्षण (अनुमानित)
क्याम्पस			२०,०००	
नेशनल पिपुल्स कलेज	कञ्चनपुर (सप्तरी)	MA, Diploma	रु. १५,००० - २५,०००	राम्रो

तालिका २: सप्तरीका केही प्रमुख निजी क्याम्पसहरूको विवरण

क्याम्पसको नाम	स्थान	कार्यक्रम	शुल्क (वार्षिक, अनुमानित)	नतिजा (सामान्य प्रदर्शन)
क्यालिबर इन्टरनेशनल कलेज	राजविराज	BBA, +२ (ल/वि)	रु. ४०,००० - ८०,०००	६०-८०%
सप्तरिषि मल्टिपल क्याम्पस	राजविराज	BPH, BBA, MBA	रु. ५०,००० - १ लाख	राम्रो
अन्नपूर्ण मल्टिपल क्याम्पस	कञ्चनरुप	BBA, BBS	रु. ४०,००० - ७०,०००	राम्रो
मिसन कलेज	राजविराज	BEd, +२	रु. ४०,००० - ७०,०००	राम्रो
ड्रिम इन्टरनेशनल कलेज	राजविराज	RJU सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रमहरू	रु. ५०,००० भन्दा माथि	राम्रो

८. विश्लेषण (Analysis)

सङ्कलित तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा निम्न मुख्य बुँदाहरू प्राप्त हुन्छन्:

शुल्क संरचनामा ठूलो अन्तर: सामुदायिक क्याम्पसहरूको शुल्क (वार्षिक १० देखि ३० हजार रुपैयाँ) निजी कलेजको तुलनामा झण्डै तीन गुणा वा त्योभन्दा पनि बढी सस्तो छ। यसले गरिब र निम्न-मध्यम वर्गका विद्यार्थीहरूलाई उच्च शिक्षाको पहुँचमा ठूलो राहत दिएको छ तर यही कारणले संस्थाको आय स्रोत सीमित बनाएको छ।

गुणस्तर र नतिजाको सम्बन्ध: निजी क्याम्पसहरूको नतिजा ६० देखि ८०% को दायरामा रहेको छ भने सामुदायिक क्याम्पसहरूको नतिजा ४०-७०% को हाराहारीमा देखिन्छ। यसले निजी कलेजहरूले विद्यार्थीको नतिजा, अनुशासन र अतिरिक्त सहयोगी कक्षामा बढी ध्यान केन्द्रित गरेका छन् भन्ने संकेत गर्दछ। सामुदायिक क्याम्पसहरूमा नतिजा कम हुनुमा शिक्षण गुणस्तर, विद्यार्थीको आत्मनिर्भर अध्ययन र परीक्षा तयारीमा सहयोगी वातावरणको अभाव जस्ता कारकहरू जिम्मेवार देखिन्छन्।

विषयगत विविधताको अभाव: महेन्द्र बिन्देश्वरी बहुमुखी क्याम्पस बाहेक अन्य सामुदायिक क्याम्पसमा विषयहरूको छनोट निकै सीमित छ। धेरै क्याम्पसमा केवल व्यवस्थापन (BBS) र मानविकी (BA) मात्र हुनुले प्राविधिक, विज्ञान वा नयाँ क्षेत्रका शिक्षा (जस्तै सूचना प्रविधि, होटल व्यवस्थापन, स्वास्थ्य विज्ञान) चाहने विद्यार्थीहरूलाई निजी संस्थातर्फ पन्याएको छ।

शिक्षक र पूर्वाधारको अवस्था: सामुदायिक क्याम्पसका शिक्षकहरू बढी अनुभवी र योग्य छन्, तर उनीहरूको नियमितता, उत्तरदायित्व र अद्यावधिक तालिममा समस्या देखिन्छ। आर्थिक अभावले गर्दा राम्रो शिक्षकलाई राख्न वा टिकाउन गाह्रो हुन्छ। भौतिक पूर्वाधार (प्रयोगशाला, पुस्तकालय, स्मार्ट कक्षा) मा पनि निजी क्याम्पसको तुलनामा धेरै पछि छन्। निजी क्याम्पसहरूमा भने अनुशासन, आधुनिक पूर्वाधार र व्यावसायिक प्रबन्धनका कारण पढाइको वातावरण अझ नियमित र प्रेरक देखिन्छ।

सामुदायिक क्याम्पसहरूको समग्र गुणस्तर, सामर्थ्य र कमजोरीहरू:

शैक्षिक गुणस्तर: अधिकांश क्याम्पसहरूको शैक्षिक गुणस्तर औसत मानिन्छ। शिक्षकहरू योग्य भएता पनि नियमितता, प्रयोगशाला, पुस्तकालय, आधुनिक शिक्षण सामग्री (ICT), र व्यावहारिक प्रशिक्षण जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा कमी देखिन्छ। पाठ्यक्रम अध्ययनमा परम्परागत र सैद्धान्तिक पक्षलाई बढी जोड दिइएको छ।

आर्थिक मोडेल: नाफारहित भएकाले शुल्क सस्तो छ। तर यसले आय स्रोत सीमित गर्दछ, जसले गर्दा संस्थागत विकास, भौतिक विकास, शिक्षकलाई आकर्षक भत्ता र पेशागत विकासका कार्यक्रममा बजेट कम हुन्छ। यो गुणस्तर सुधारमा ठूलो बाधक हो।

परीक्षा नतिजा: टीयूको समग्र औसत अनुसार नतिजा ४०-७०% को दायरामा छ। यो निजी क्याम्पसको तुलनामा निकै कम छ। नतिजाको यो अवस्थाले विद्यार्थीहरूको आत्मविश्वास र भविष्यको रोजगारी सम्भावनामा पनि असर पार्छ।

मुख्य समस्या: विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या लगातार घट्दै गएको छ। यसको प्रमुख कारण गुणस्तरमा कमी, पाठ्यक्रम सीमितता (जस्तै रूपनगर क्याम्पसमा बीबीएस मात्र), रोजगारीमूखी शिक्षाको अभाव, पूर्वाधारको कमी र निजी क्याम्पसतर्फको बढ्दो आकर्षण हो।

सम्बद्धता: अधिकांश सामुदायिक क्याम्पस टीयूसँग सम्बद्ध छन्, जसले केही हदसम्म मानकीकरण गर्दछ तर पाठ्यक्रम परिवर्तन र नवीनताको कार्यान्वयनमा ढिलाइ हुने गर्छ।

निजी क्याम्पसहरूको विस्तृत विवरण र विश्लेषण

सप्तरी जिल्लामा ८-१० वटा निजी क्याम्पसहरू रहेका छन् जो मुख्यतया पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय (पीयू) र राजर्षि जनक विश्वविद्यालय (आरजेयू) सँग सम्बन्धित छन्। यी क्याम्पसहरू व्यवसायिक उद्देश्यले सञ्चालित भएकाले नाफामूलक हुन् र यसले नै तिनको संचालन र लगानीको प्रकृतिलाई निर्धारण गर्दछ।

निजी क्याम्पसहरूको गुणस्तर, सामर्थ्य र कमजोरीहरू:

शैक्षिक गुणस्तर: निजी क्याम्पसहरूको गुणस्तर सामान्यतया राम्रो मानिन्छ। तिनमा आधुनिक पूर्वाधार (भवन, कम्प्युटर ल्याब, प्रयोगशाला, पुस्तकालय), अनुशासन र व्यावसायिक प्रबन्धन व्यवस्था हुन्छ। शिक्षण पद्धतिमा व्यावहारिक, प्रयोगमूलक र रोजगारीमूखी पक्षलाई प्राथमिकता दिइन्छ। तालिम प्राप्त र युवा शिक्षकहरू बढी राखिन्छन्।

आर्थिक मोडेल: उच्च शुल्क लगाउन सक्ने भएकाले तिनको आय स्रोत मजबुत हुन्छ। यसैले तिनले राम्रो शिक्षक, अद्यावधिक सामग्री, राम्रो सुविधामा लगानी गर्न सक्छन्, जसले गुणस्तरलाई सीधै प्रभाव पार्छ। बजारको मागअनुसार पाठ्यक्रम परिवर्तन गर्न पनि सजिलो हुन्छ।

परीक्षा नतिजा: निजी क्याम्पसहरूमा परीक्षा नतिजा उच्च (६०-८०%) देखिन्छ। यसको कारण विद्यार्थीको चयन (भर्ना प्रक्रिया), अनुशासन, अतिरिक्त कक्षा (Extra Class), नियमित अभ्यास र गुणस्तरीय शिक्षण हो।

मुख्य सामर्थ्य: बहुविषयक र बजारमुखी पाठ्यक्रम (जस्तै BBA, BHM, BCA, BPH, BEd), कम्प्युटर शिक्षा, भाषा तालिम, सेमिनार, इन्टर्नशिप र क्याम्पस प्लेसमेन्ट सेवा जस्ता अतिरिक्त सीप विकासका कार्यक्रमहरू।

सम्बद्धता: पीयू, आरजेयू र केही टीयूसँग सम्बद्धता भएकाले पाठ्यक्रम अद्यावधिक, लचिलो र बजार अनुकूल हुन्छन्।

कमजोरी: अत्यधिक महँगो शुल्कले गर्दा गरिब र निम्न मध्यम वर्गका प्रतिभाशाली विद्यार्थीहरूको पहुँचबाट टाढा हुन्छन्। कतिपय अवस्थामा नाफालाई प्राथमिकता दिँदा शिक्षाको गुणस्तरमा सम्झौता हुन सक्ने जोखिम रहन्छ। साथै, शिक्षकहरूको नोकरी सुरक्षा र दीर्घकालीन सेवा सर्तहरू कमजोर हुन सक्छन्।

९. तुलनात्मक विश्लेषण: सामुदायिक र निजी क्याम्पस

विश्लेषणका आधार	सामुदायिक क्याम्पसहरू	निजी क्याम्पसहरू
शुल्क संरचना	सस्तो (वार्षिक १०-३० हजार रुपैयाँ)	महँगो (वार्षिक ४० हजार-१ लाख रुपैयाँभन्दा बढी)
विद्यार्थी सङ्ख्या प्रवृत्ति	ऐतिहासिक रूपमा बढी तर हाल घट्दो प्रवृत्ति (अनुमानित ३००-२०००)	सामान्यतया कम तर स्थिर वा बढ्दो प्रवृत्ति (अनुमानित २००-६००)
शैक्षिक गुणस्तर	औसत (पूर्वाधार, शिक्षण सामग्री र व्यावहारिक शिक्षणमा कमी)	राम्रो (आधुनिक पूर्वाधार, अनुशासन, व्यावहारिक र अद्यावधिक शिक्षण)
परीक्षा नतिजा	४०-७०% (टीयूको औसतसँग मेल खाने)	६०-८०% (उच्च प्रदर्शन)
रोजगारी/सीप विकास	सीमित (व्यावहारिक कक्षा, इन्टर्नशिप, कार्यशाला आदि कम)	बढी प्राथमिकता (सीप आधारित पाठ्यक्रम, प्रशिक्षण, क्याम्पस प्लेसमेन्ट सेवा)
विद्यार्थीको प्रवृत्ति	ग्रामीण क्षेत्रका वा आर्थिक रूपमा कमजोर परिवारका विद्यार्थी, सस्तो शिक्षा खोज्ने।	शहरी वा आर्थिक रूपमा सामर्थ्यवान परिवारका विद्यार्थी, गुणस्तर र रोजगारी सम्भावना खोज्ने।
पाठ्यक्रम विविधता	सीमित (परम्परागत बिए, बीबीएस, बीएडमा केन्द्रित)	व्यापक र बजारमुखी (बीबीए, बीएचएम, बिसिए, आइटि, बीफार्म, एमबीए, विभिन्न +२ स्ट्रिम)
सञ्चालन मोडेल	सेवामूलक, समुदाय निर्भर, सरकारी अनुदानमा आश्रित।	व्यवसायिक, बजार निर्देशित, स्वयंको आयबाट सञ्चालित।
लचिलोपन र नवीनता	कम (विश्वविद्यालयी नियमनबाट बढी प्रभावित)	बढी (बजारको मागअनुसार पाठ्यक्रम परिवर्तन गर्न सक्ने)

१०. विश्लेषणात्मक निष्कर्ष:

तुलनाले स्पष्ट देखाउँछ कि निजी क्याम्पसहरूले आर्थिक सामर्थ्य, प्रबन्धकीय स्वतन्त्रता र बजारको मागअनुसार चल्न सक्ने क्षमताका कारण शैक्षिक गुणस्तर, सुविधा र परीक्षा नतिजामा अग्रस्थान लिएका छन्। सामुदायिक क्याम्पसहरूले सामाजिक दायित्व र सबैको लागि पहुँचयोग्य शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका बोके तापनि आर्थिक अभाव, केन्द्रीकृत नियमन, नवीनताको अभाव र प्रबन्धकीय दक्षताको कमीका कारण प्रतिस्पर्धामा पछि पर्दै गएका छन्। यसले शिक्षा क्षेत्रमा गुणस्तर र समानताको द्वन्द्व (Quality vs Equity Dilemma) लाई उजागर गर्दछ।

११. केस स्टडी: रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पसको विश्लेषण

रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पस सामुदायिक क्याम्पसहरू मध्ये एक प्रतिनिधि उदाहरण हो, जसको विस्तृत अध्ययनले सामुदायिक संस्थाहरूको वास्तविक अवस्था, चुनौती र सम्भावनालाई बुझ्न मद्दत गर्दछ।

स्थापना र उद्देश्य: सन् २०१३ मा स्थापित यो क्याम्पसको मुख्य उद्देश्य कञ्चनरूप नगरपालिका अन्तर्गत रूपनगर क्षेत्रका विद्यार्थीलाई स्थानीय स्तरमै उच्च शिक्षा (बीबीएस) को सस्तो र सहज पहुँच प्रदान गर्नु हो। सामुदायिक सहभागितामा सञ्चालित यसको प्राथमिकता नाफा नभएर सेवा हो।

पाठ्यक्रम र संरचना: हाल सम्म एक मात्र कार्यक्रम बीबीएस (४ वर्षे) छ। यो पाठ्यक्रम सीमिततालै क्याम्पसलाई धेरै विद्यार्थी आकर्षित गर्न र व्यवस्थापन बाहेक अन्य विषयमा रूचि राख्ने विद्यार्थी गुमाउन मजबुर बनाएको छ। क्याम्पसको भवन र सामान्य पूर्वाधार राम्रो छ तर आधुनिक सुविधा जस्तै कम्प्युटर ल्याब, ई-लाइब्रेरी, स्मार्ट कक्षाकोठा आदि अभाव छ।

गुणस्तर र नतिजा: शैक्षिक गुणस्तर औसत मानिन्छ। परीक्षा नतिजा ५०-७०% को दायरामा रहँदै आएको छ जुन टीयूको औसत भन्दा केही माथि त छ तर निजी क्याम्पसको तुलनामा कम छ। शिक्षकहरू योग्य भए तापनि नियमितता, अद्यावधिक शिक्षण विधि र व्यावसायिक विकासका तालिमको अभाव छ।

निजी क्याम्पससँगको प्रतिस्पर्धा: नजिकै रहेका निजी क्याम्पसहरू (जस्तै अन्नपूर्ण मल्टिपल क्याम्पस) ले BBA, BBS (पीयू) जस्ता विकल्प दिँदा, आधुनिक सुविधा र उच्च गुणस्तरको आश्वासन दिँदा रूपनगर क्याम्पसको एकल BBS (टीयू) विकल्पले प्रतिस्पर्धामा ठूलो चुनौती झेल्नु परेको छ।

अवसर र सम्भावनाहरू: स्थानीय समुदायको सहयोग, सामाजिक स्वीकार्यता, सस्तो शुल्क, र टीयूसँगको सम्बद्धता यसको प्रमुख अवसर हुन्। यदि पाठ्यक्रम विस्तार (जस्तै BA, BEd, कम्प्युटर कोर्स) र गुणस्तर सुधार (शिक्षक तालिम, व्यावहारिक कक्षा) गर्न सकियो भने यो क्षेत्रको एक महत्त्वपूर्ण र समावेशी शिक्षा केन्द्र बन्न सक्छ।

१३. सुधारका लागि सुझावहरू र सम्भावित समाधानहरू

सामुदायिक क्याम्पसहरूको अवस्था सुधार्न, गुणस्तर बढाउन र शिक्षाको सन्तुलित र समावेशी विकास गर्न निम्न रणनीतिहरू अपनाउन सकिन्छ:

१३.१ संस्थागत, पाठ्यक्रम र शैक्षिक गुणस्तर सम्बन्धी सुधार:

पाठ्यक्रम विस्तार र विविधीकरण: रूपनगर क्याम्पस जस्ता संस्थाहरूले आफ्नो एकल पाठ्यक्रम सीमितता तोड्नुपर्छ। BA, BEd, सामुदायिक विकास, सूचना प्रविधि (डिप्लोमा/सर्टिफिकेट कोर्स), स्थानीय भाषा र संस्कृति जस्ता स्थानीय आवश्यकता र बजारको मागसँग मेल खाने नयाँ पाठ्यक्रम शुरू गर्न आवश्यक छ। यसका लागि सम्बन्धित विश्वविद्यालयसँग समन्वय गर्नुपर्छ।

१३.२ आर्थिक र सञ्चालन सम्बन्धी सुधार:

वित्तीय स्रोतको विविधीकरण: सरकारी अनुदानमा मात्र नभएर स्थानीय निकाय (नगरपालिका, गाउँपालिका), स्थानीय व्यवसायीहरू, दातृ संस्था (INGOs/ NGOs), पूर्व विद्यार्थी समूह (Alumni) बाट सहयोग जुटाउने। क्याम्पसले सामुदायिक सेवा (Community Extension Services), सल्लाह सेवा, साना तालिम कार्यक्रम (Computer, Language, Accounting), र सेमिनार आयोजनाबाट पनि आय आर्जन गर्न सक्छ।

१३.३ प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास र भविष्यको रणनीति:

आफ्नै पहिचान र विशेषता (Niche) विकास: हरेक सामुदायिक क्याम्पसले आफ्नो भौगोलिक अवस्थिति र समुदायको आवश्यकताका आधारमा केही विशेष विषय वा क्षेत्रमा विशेषज्ञता विकास गर्नुपर्छ। जस्तै: कृषि प्रधान क्षेत्रमा रहेको क्याम्पसले कृषि विज्ञान वा ग्रामीण विकासमा; सीमा क्षेत्रमा रहेकोले अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, व्यापार वा सीमा प्रबन्धनमा; सांस्कृतिक क्षेत्र नजिक रहेकोले पर्यटन व्यवस्थापन वा स्थानीय इतिहासमा विशेषज्ञता बढाउन सक्छ।

१४. निष्कर्ष

सप्तरी जिल्लाको शैक्षिक परिदृश्यमा सामुदायिक क्याम्पसहरूको ऐतिहासिक भूमिका र योगदान महत्त्वपूर्ण रहेको छ। तिनले ग्रामीण, सीमान्तकृत र आर्थिक रूपमा पिछडिएका वर्गलाई उच्च शिक्षाको पहुँचमा ल्याउन, सामाजिक समानता र विकासमा ठूलो भूमिका खेलेका छन्। तर हालका बदलिँदो आर्थिक, सामाजिक र प्रविधिको वातावरणमा तिनले आफूलाई अनुकूल बनाउन नसक्दा गुणस्तर र विद्यार्थी सङ्ख्या दुवैमा गिरावट आएको छ।

अर्कोतर्फ, निजी क्याम्पसहरूले बजारको मागलाई पहिचान गरी आधुनिक सुविधा, व्यावहारिक पाठ्यक्रम, अनुशासन र गुणस्तरमा ध्यान केन्द्रित गर्दै विद्यार्थीहरूको विश्वास जित्न सफल भएका छन्। यसले शिक्षा क्षेत्रमा गुणस्तरको महत्त्वलाई उजागर गरेको छ तर आर्थिक असमानता पनि बढाएको छ।

यसैले, सामुदायिक क्याम्पसहरूको अस्तित्व, प्रासंगिकता र सामाजिक उद्देश्य कायम राख्न तत्काल र दीर्घकालीन सुधारका कदम चाहिन्छ। पाठ्यक्रम विस्तार र विविधीकरण, शैक्षिक गुणस्तर सुधार, वित्तीय सुदृढीकरण, प्रविधि समायोजन र सामुदायिक सहभागिता बढाउने कार्यहरू समन्वित रूपमा अगाडि बढाउनुपर्छ। सरकार, स्थानीय निकाय, समुदाय, शिक्षक संघ र क्याम्पस व्यवस्थापनको संयुक्त प्रयास, साथै नीतिगत पहल (Policy Intervention) ले मात्र यस जटिल समस्याको स्थायी समाधान गर्न सक्छ। सामुदायिक क्याम्पसहरूले आफ्नो सेवामूलक पहिचान कायम राख्दै गुणस्तरमा निजी संस्थासँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने क्षमता विकास गर्नुपर्छ। शिक्षाको अन्तिम उद्देश्य सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु पनि हो भन्ने दृष्टिकोणलाई कायम राख्दै सुधारका प्रयासहरू हुनु आवश्यक छ।

१५. सन्दर्भ सामग्री

- त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आधिकारिक वेबसाइट र २०२५ को सम्बद्ध क्याम्पस सूची।
- एडुसन्जाल डटकम (Edusanjal.com): क्याम्पस प्रोफाइल, शुल्क र विद्यार्थी समीक्षा।
- कलेजएनपी डटकम (Collegenp.com): नेपालका कलेजहरूको तुलनात्मक डाटाबेस।
- विकिपिडिया: सप्तरी जिल्ला सम्बन्धी सामान्य जानकारी र तथ्याङ्क।
- रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पसको आधिकारिक वेबसाइट (www.roopnagarcampus.edu.np)।
- नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयद्वारा जारी "राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६"।
- पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय र राजर्षि जनक विश्वविद्यालयको आधिकारिक वेबसाइटहरू।

* लक्ष्मी आर्याल रूपनगर नन्दराज संग्रौला क्याम्पसमा बिबियस दोश्रो वर्षकी छात्रा हुन्।

प्रतिवेदन स्रोत: रूपनगर क्याम्पस फिचर सेवा।